

mgr Filip WNEK

Doradca Inwestycyjny – Wydział Zarządzania, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

e-mail: filip.wnek@gmail.com

DOI: 10.15290/oes.2018.01.91.03

EKONOMICZNE SKUTKI POWROTU DO NIŻSZEGO WIEKU PRZECHODZENIA NA EMERYTURĘ

Streszczenie

Opracowanie przedstawia bieżące wyniki badań dotyczących ekonomicznych skutków obecnej polityki emerytalnej polskiego rządu, którą rozpoczęto w 2016 roku, polegającej na obniżeniu wieku emerytalnego, a także skutków potencjalnych działań przeciwnych do tej polityki. Przeprowadzone przez autora badania obejmują studium literatury oraz statystyczną analizę danych pochodzących z katalogów baz OECD. Artykuł stanowi próbę analizy, w tym m.in. analizę czynników wpływających na powstanie negatywnych ekonomicznych skutków reform emerytalnych. Celem pracy jest wskazanie potencjalnych zagrożeń wynikających z obniżenia wieku przechodzenia na emeryturę w Polsce, a także potencjalnych efektów takiego działania. W tym celu jako hipotezę badawczą przyjęto stwierdzenie, iż ekonomiczne skutki obniżenia wieku przechodzenia na emeryturę będą, w obecnej sytuacji demograficzno-gospodarczej, negatywne dla polskiej gospodarki. W pierwszej części pracy zaprezentowano wpływ wieku przechodzenia na emeryturę na rynek pracy, a także skonfrontowano powszechnie panującą opinię o pozytywnym wpływie wcześniejszego przechodzenia na emeryturę na stopę zatrudnienia osób młodych (15-24 lat) z zebranymi danymi ekonomicznymi. Wykonano dwa badania bazujące na regresji, wykorzystując dane liczbowe dotyczące 34 państw będących członkami OECD, średniej wszystkich krajów Unii Europejskiej oraz średniej wartości dla krajów będących w Strefie Euro (Euro Area). Wyniki badań nie potwierdziły wskazań opinii publicznej, która stała w opozycji do postawionej głównej hipotezy badawczej. W kolejnej części przeanalizowano koincydencję wieku przechodzenia na emeryturę z sytuacją demograficzną kraju i wydolnością jego systemu emerytalnego. Konkluzje wynikające z opracowanych przez autora analiz potwierdzają sformułowaną hipotezę badawczą wraz z hipotezami pomocniczymi, wskazując jednocześnie metody działań gwarantujące odwrócenie niekorzystnych estymowanych konsekwencji w sferze społecznej i gospodarczej, m.in. za pomocą powrotu do koncepcji podwyższenia wieku emerytalnego jako strategii zwiększającej dobrobyt obywateli kraju.

Słowa kluczowe: wiek emerytalny, reformy emerytalne, skutki ekonomiczne reform emerytalnych

THE ECONOMIC EFFECTS OF RETURNING AN EARLIER STATE PENSION AGE

Summary

This article presents the results of the latest analysis as regards the possible influence of lowering the State pension age and its effects on the Polish economy after the Presidential and Parliamentary elections that took place in 2015. The author of the article has conducted research that takes into consideration the knowledge obtained from relevant literature and is based on the statistical analysis of numerical data obtained from the OECD. The article is an attempted analysis of factors that, taking into account the country's current demographic situation, could lead to resultant negative economic

consequences from pension reforms. In the first part of the paper, the author hypothesizes the likely impact of the State pension age on the labor market. Along with empirical numerical data, it challenges those widely held opinions as regards any positive effects from a lower state pension age on the employment rate in the 15-24 age group. The paper consists of two pieces of empirical research. First, with a regression on numerical data for the 34 countries that are part of the OECD, it analyses the average values of statistics obtained for countries from the Euro Area and the European Union. The second section of the paper is an analysis of factors that will have an impact on the pension system such as the State pension age, the country's demographic situation, and the effectiveness of its pension system. The conclusions that emerge from this analysis confirm the research hypotheses, and simultaneously show that important actions should be taken within the economic and social spheres. *Inter alia*, the raising of the State pension age.

Key words: State pension age, pension reforms, economic consequences from pension reforms

JEL classification: A31, H53, H55, H68, J01, J26

1. Wstęp

Prima facie ceną słuszych reform emerytalnych dla rządzącej siły politycznej jest zazwyczaj niezadowolenie społeczne, co jednak powinno przelożyć się na poprawienie stanu gospodarki kraju. Jak wynika z raportu Centrum Badania Opinii Społecznej¹ (CBOS) z 2016 roku, 84% respondentów opowiedziało się za powrotem do poprzedniego wieku przechodzenia na emeryturę tj. 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn, przy czym wiek 60 lat to najniższy w Europie próg przejścia przez kobiety na emeryturę [Łaszek, Trzeciakowski, 2015, s. 1-6]. Oprócz zadowolenia Polaków z przyjęcia ustawy o obniżeniu wieku emerytalnego, polska gospodarka w okresie kilkunastu najbliższych lat prawdopodobnie odczuje skutki tej decyzji.

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia wyników analiz dotyczących wpływu zmian wieku emerytalnego. Celem pracy jest wskazanie potencjalnych zagrożeń wynikających z obniżenia wieku przechodzenia na emeryturę w Polsce, a także potencjalnych efektów takiego działania. Jako hipotezę badawczą przyjęto stwierdzenie, iż ekonomiczne skutki obniżenia wieku przechodzenia na emeryturę w obecnej sytuacji demograficzno-gospodarczej będą negatywne dla polskiej gospodarki. Postawiono również cztery hipotezy cząstkowe:

- a) Im wyższa stopa zatrudnienia wśród osób w wieku 55-64 lat, tym niższa stopa bezrobocia w grupie wiekowej 15-24 lat.
- b) Im wyższa stopa zatrudnienia w grupie wiekowej 55-64 lat, tym wyższa stopa zatrudnienia w grupie wiekowej 15-24 lat.
- c) Obniżenie wieku przechodzenia na emeryturę spowoduje obniżenie wypłacanych świadczeń emerytalnych.
- d) Obniżenie wieku przechodzenia na emeryturę stanowi czynnik obniżający tempo wzrostu produktu krajowego brutto.

¹ *Opinie o obniżeniu wieku emerytalnego*, 2016 „Komunikat z badań CBOS”, nr 140, ISSN 2353-5822, s. 3-16.

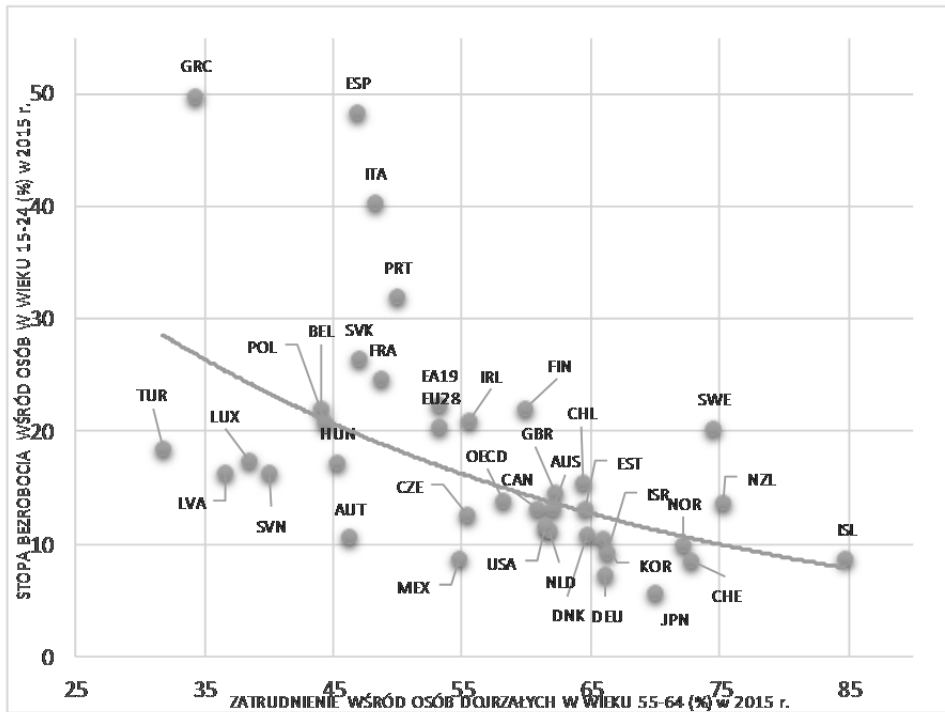
2. Obniżenie wieku przechodzenia na emeryturę a rynek pracy

Typowym *argumentem ad populum* zwolenników obniżenia wieku przechodzenia na emeryturę jest to, iż jego podniesienie spowodowałoby spadek stopy zatrudnienia osób młodych. Analiza Forum Obywatelskiego Rozwoju (FOR), [Guzikowski, 2012, s. 2-24] wskazuje, iż podnoszenie wieku przechodzenia na emeryturę nie ma negatywnego wpływu na dostępność miejsc pracy dla osób młodych. Z analiz wykonanych przed podwyższeniem wieku emerytalnego w 2012 roku wynikało, że zmiana ta przeloży się na podwyższenie stopy zatrudnienia, która po 30 latach miałaby wynieść 60%, czyli aż o 5,5 p.p. więcej niż w 2010 roku [Nagel, 2012, s. 1-5.]. Jak pokazał przykład Łotwy [Guzikowski, 2012, s. 2-23] i Czech [Samoń, 2012, s. 1-2; Guzikowski, *Jak podwyższyć...*, s. 1-2], nie istnieje zagrożenie wzrostu bezrobocia pracowników w wieku powyżej 64 lat, gdyż pracownicy z tej grupy wiekowej doświadczyli w tych krajach wzrostu stopy zatrudnienia [Michalska, 2012, s. 2-6]. Podobne skutki można było zauważyć w Niemczech, gdzie w latach 1998-2008 wzrósł współczynnik aktywności zawodowej osób starszych, u mężczyzn średnio o 8,8 p.p. (55-59 lat), u kobiet o 15,1 p.p. [Bukowski, Lewandowski, 2011, s. 9] Autor artykułu podjął próbę zbadania wpływu wielkości zatrudnienia pracowników z przedziału wiekowego 55-64 lat na wielkość stopy bezrobocia wśród pracowników w grupie wiekowej 15-24 lat². Zgromadzono dane dotyczące 38 państw opisujące stopę zatrudnienia osób w wieku 55-64 lat oraz stopy bezrobocia wśród osób w wieku 15-24 lat.³ Badana zależność na wykresie rozrzutu (wraz z linią regresji) jest krzywoliniowa i przedstawia się następująco.

² Dane pochodziły z baz danych OECD i dotyczyły 37 państw. Jako zmienną objaśniającą (X) przyjęto stopę zatrudnienia osób w wieku 55-64 lat, a jako zmienną objaśnianą (Y) przyjęto stopę bezrobocia osób w wieku 15-24 lat. Wartość współczynnika istotności statystyki F badania potwierdza, iż badanie było statystycznie istotne.

³ W badaniu wykorzystano dane pochodzące z baz danych udostępnianych przez organizację OECD. Youth unemployment rate (Total, % of youth labour force, 2015), <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm#indicator-chart> oraz Employment rate by age group (55-64 year-olds, % in the same age group, 2015), <https://data.oecd.org/emp/employment-rate-by-age-group.htm>

WYKRES 1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy OECD.

Zbudowano model zależności, w którym zbadano zależność procentu osób bezrobotnych w wieku 15-24 lata (zmienna zależna Y) od procentu osób zatrudnionych w wieku 55-64 lata (zmienna niezależna X). Wyniki badania zaprzeczają jakoby poziom stopy zatrudnienia osób w wieku 55-64 lat zwiększał stopę bezrobocia w grupie 15-24 lat.

Autor artykułu zaproponował opisanie jej równaniem wykładniczym o postaci:

$$Y = b_0 * \exp(b_1 * X)$$

Parametry b_0 i b_1 oszacowano metodą najmniejszych kwadratów linearyzując równanie, zlogarytmowano zatem jego obydwie strony. Przy błędzie standardowym estymacji równania na poziomie 0,4012 otrzymano wartości zawarte w tabeli 1.

TABELA 1.

Parametr	Oszacowanie	Bł. std.	t(36)	p
$\ln(b_0)$	4,1271	0,3040	13,5740	0,0000
b_1	-0,0244	0,0053	-4,6264	0,0000

Równanie oraz jego współczynnik są istotne ($F(1;36) = 21,403$ przy $p = 0,0000$). Współczynnik korelacji R wyniósł $0,6106$, a współczynnik determinacji R^2 $0,3729$. Reszty spełniają warunek homoskedastyczności oraz mają rozkład normalny (wykonano test Shapiro-Wilka: $W = 0,978$, $p = 0,6509$, wykresy nr 3 i 4 na końcu artykułu). W efekcie otrzymano równanie regresji o postaci:⁴

$$Y = 61,9984e^{-0,0244x}$$

Zaproponowana regresja wyjaśnia zmienność stopy zatrudnienia w wieku 15-24 lat w 37%. Empiria, w tym analizie FOR potwierdza, iż zatrudnienie pracowników doświadczonych jest jednym z kluczowych czynników powodujących wzrost stopy zatrudnienia pracowników młodych [Michalska, 2012, s. 2-6].

Z tego powodu, wykonano kolejne badanie (na tej samej grupie 38 państw, które wykorzystano w pierwszym badaniu), jego celem było przetestowanie hipotezy cząstkowej, iż im wyższa stopa zatrudnienia w grupie wiekowej 55-64 lat, tym wyższa stopa zatrudnienia w grupie wiekowej 15-24 lat⁵. Zbudowano drugi model zależności, w którym zbadano zależność procentu osób zatrudnionych w wieku 15-24 lata (zmienna zależna Y) od procentu osób zatrudnionych w wieku 55-64 lata (zmienna niezależna X). Zależność sprawia wrażenie prostoliniowej.

Oszacowane metodą najmniejszych kwadratów parametry równania, błędy oszacowania i istotność przedstawiono w tabeli 2. Błąd oszacowania współczynnika regresji wyniósł w zaokrągleniu $0,1350$, a błąd oszacowania wyrazu wolnego $7,7935$.

Pomimo istotności modelu, parametr b_0 jest nieistotny, dlatego wybrano równanie liniowe bez wyrazu wolnego, co doprowadziło do oszacowania wartości parametru b_1 przedstawionych w tabeli 3.

TABELA 2.

Parametr	Oszacowanie	Bł. std.	t(36)	p
b_0	-6,7766	7,7935	-0,8695	0,3903
b_1	0,7975	0,1350	5,9053	0,0000

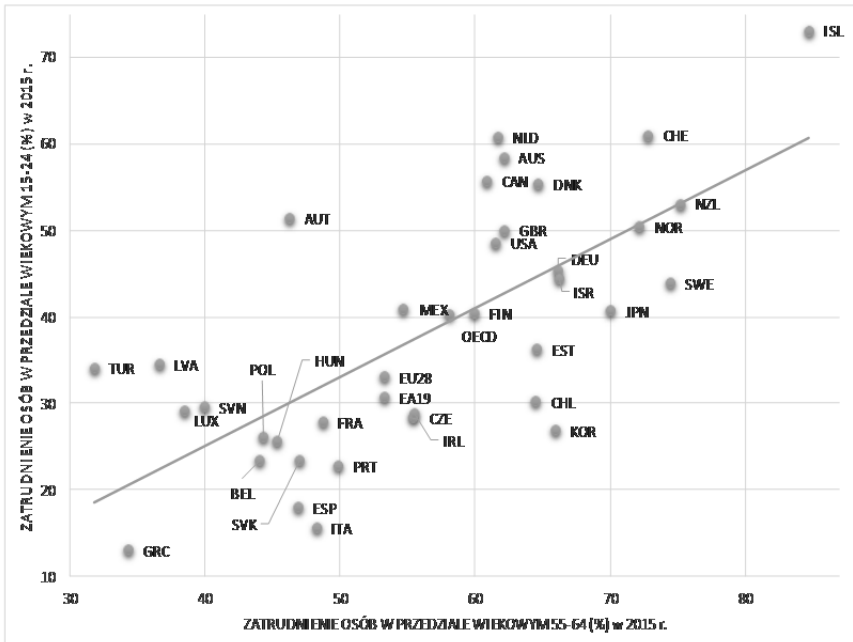
TABELA 3.

Parametr	Oszacowanie	Bł. std.	t(37)	p
b_1	0,6828	0,0288	23,6996	0,0000

⁴ Aby obliczyć b_0 policzono $\exp(\ln(b_0)) = \exp(4,1271)$.

⁵ Dane liczbowe do badania: <https://data.oecd.org/emp/employment-rate-by-age-group.htm>. Badanie wykonano za pomocą tych samych narzędzi statystycznych, które wykorzystano w pierwszej analizie. Jako zmienną objaśniającą (X) przyjęto stopę zatrudnienia osób w wieku 55-64 lat, a jako zmienną objaśnianą (Y) przyjęto stopę zatrudnienia osób w wieku 15-24 lat. Dane wykorzystane do przeprowadzenia badania pochodziły z baz danych OECD.

WYKRES 2.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy OECD.

Tak skonstruowany model opisany jest równaniem, które jest istotne ($F(1;37) = 561,67$, przy $p < 0,0000$). Błąd standardowy estymacji wyniósł 10,249, współczynnik korelacji $R = 0,9686$, a współczynnik determinacji $R^2 = 0,9382$. Reszty spełniają warunek homoskedastyczności oraz mają rozkład normalny (test Shapiro-Wilka, $W = 0,966$, $p = 0,2913$, wykresy nr 5 i 6 na końcu artykułu). Dzięki temu można zapisać równanie w postaci:

$$Y = 0,6828 \cdot X$$

Y – stopa zatrudnienia w grupie wiekowej 15-24 lat

X – stopa zatrudnienia w grupie wiekowej 55-64 lat

Przedstawiony model w 94% wyjaśnia zmienność stopy zatrudnionych w wieku 15-24 lat. Za pomocą uzyskanych z analizy wyników można stwierdzić, iż wyższa stopa zatrudnienia osób w wieku 55-64 lat prowadzi *ceteris paribus* do wyższej stopy zatrudnienia osób w wieku 15-24 lat i *vice versa*.

Na bazie badań empirycznych innych niż autora artykułu [Chłoń-Domińczak, Strawiński, 2013; *Employment, Youth unemployment*] również stwierdzono, iż stanowiska osób z bogatym doświadczeniem zawodowym nie są doskonale substytucyjne ze stanowiskami pracy osób młodych. Dlatego też, konwersja zasobu pracowników 55-64 lat na kadrę pracowniczą 15-24 lat mogłaby doprowadzić do relatywnego spadku wartości PKB [Michalska, 2012]. Efektem spadku wartości PKB (lub jego

wolniejszego wzrostu) byłoby ograniczenie podaży pracy na którym najbardziej ucierpieliby młodzi pracownicy, a to powiększyłyby stopę bezrobocia wśród młodych. Jest to pierwszy argument podtrzymujący prawdziwość czwartej hipotezy cząstkowej.

Rozwiązaniem o najwyższej efektywności jest podniesienie wieku emerytalnego oraz jego zrównywanie dla obydwu płci. Dzięki takiemu rozwiązaniu rynek pracy mógłby wykorzystać komplementarność zasobów siły roboczej pracowników w wieku 55-64 lat i osób młodych z przedziału 15-24 lat, co doprowadziłoby do zwiększenia podaży pracy. Według analiz Instytutu Badań Strukturalnych (IBS), wyrównanie (do końca 2020 roku) wieku emerytalnego kobiet do wieku emerytalnego mężczyzn miałyby spowodować w latach 2020-2022 skumulowany wzrost podaży pracy w Polsce o 800 tysięcy osób, względem scenariusza zakładającego brak uzyskania jednego wieku emerytalnego. Podążanie w przeciwnym kierunku (brak podniesienia wieku emerytalnego, *ergo* brak wyrównywania wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn) doprowadzi do utraty około 350 tysięcy osób pracujących każdego roku w okresie do rozpoczęcia wspomnianych reform systemu emerytalnego [Bukowski, Lewandowski, 2011, s. 3]. Będzie to mieć bezpośredni wpływ na spadek realnego tempa wzrostu polskiego PKB (czwarta hipoteza cząstkowa). W 30-letniej perspektywie (od 2012 roku) zmiany systemu emerytalnego takie, jak podniesienie wieku emerytalnego oraz wyrównanie go dla obydwu płci, mogłyby przynieść przeciętny wzrost PKB o 0,2 p.p. rocznie w latach 2012-2030, a w latach 2033-2042 0,3 p.p. [Nagel, 2012, s. 4]. Powyższe wnioski doprowadzają do konkluzji, że brak opisywanych zmian systemu emerytalnego pozbawi polską gospodarkę ich pozytywnego wpływu, a w konsekwencji zmiany odwrotne (obniżenie wieku emerytalnego) wygenerują negatywne skutki dla gospodarki. Jak wynika z analizy Towarzystwa Ekonomistów Polskich (TEP), [Otto, Bitner, Radzikowski, Wojciechowski, 2016, s. 5.] niższy wiek emerytalny doprowadzi w latach 2017-2050 do zmniejszenia tempa wzrostu PKB o około 0,14 p.p. Oznacza to, że nie należy odrzucać czwartej hipotezy badawczej. Obniżenie wieku emerytalnego pogłębi niedostosowanie rynku pracy dla osób w wieku 50+, lub jak wynika z danych, po osiągnięciu wieku dezaktywizacji zawodowej.⁶ Tendencja ta doprowadziła wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 60+ do bardzo niskiego poziomu [Bukowski, Lewandowski, 2011, s. 10]. Niekorzystnie na sytuację osób zatrudnionych wpływa odgórny zakaz zwalniania pracowników na 4 lata przed osiągnięciem wieku emerytalnego [*Wiek emerytalny* ...]. Taki przepis prawny jest wystarczającym bodźcem dla pracodawców, aby asekuracyjnie unikać zatrudniania osób zbliżających się do przejścia na emeryturę. Konsekwencją braku zniesienia tego przepisu będzie pogłębiający się kryzys rynku pracy dla osób dojrzałych, których średni wiek opuszczania rynku pracy pozostanie na obecnym niskim poziomie i będzie coraz bardziej odbiegać od europejskiej średniej. W efekcie, obydwie grupy pracowników (15-24 oraz 55-64) znajdą się w trudnej sytuacji, która będzie wynikiem *efektu domina*.

⁶ Dezaktywizacja osób w wieku okołomerytalnym, „Raport z badań”, 2008, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.

Popularne przeświadczenie, iż kobietom należy się rekompensata w postaci niższego wieku emerytalnego z tytułu urodzenia i wychowania dzieci, czy też dbania o gospodarstwo domowe, z ekonomicznego punktu widzenia jest całkowicie nieuzasadnione. Kobiety we wskazanych okresach życia korzystają z uprzywilejowanych zasad w postaci różnego rodzaju urlopów. Fakt, iż kobiety żyją dłużej od mężczyzn dodatkowo zmniejsza wartość żeńskich emerytur. *Sensu stricto* wysokość świadczeń emerytalnych uzależniona jest od trzech głównych składników: wpłaconych składek, przewidywanej długości życia po przejściu na emeryturę oraz od kondycji polskiej gospodarki [Łaszek, Trzeciakowski, 2015; Guzikowski, 2012, s. 14]. Aplikując do niniejszych rozważań fakt, iż – jak wynika z raportu IBS – kobiety pracują obecnie jedynie 45% średniej długości życia Polaka, a także iż grupa osób nieaktywnych zawodowo jest bardzo sfeminizowana (61,6% nieaktywnych zawodowo stanowią kobiety [Kobiety i mężczyźni, s. 3]), niezbędne są szybkie reformy ratujące sytuację kobiet. Przeprowadzone zmiany systemu emerytalnego spowodują, iż Polki, *ceteris paribus*, będą aktywne zawodowo tylko przez 40% swojego życia [Bukowski, Lewandowski, 2011, s. 8]. Dając kobietom możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę dochodzi do skonsolidowania wszelkich negatywnych bodźców obniżających wysokość emerytur uzyskiwanych przez kobiety, które w konsekwencji skróconej aktywności zawodowej oraz wydłużonego okresu pobierania świadczeń emerytalnych będą na bardzo niskim poziomie [Guzikowski, 2012, s. 12-15]. Z danych liczbowych przedstawionych w Analizie Instytutu Obywatelskiego [Ruzik-Sierdzińska A., 2016, s. 8-9] wynika, że 60-letnia kobieta będzie mogła liczyć na 77% wartości świadczenia emerytalnego, jakie mogłaby otrzymać, gdyby przechodziła na emeryturę w wieku 67 lat. Mężczyźni przechodzący na emeryturę w wieku 65 lat muszą liczyć się ze spadkiem wartości wypłacanego świadczenia emerytalnego o 8% (około 92% świadczenia emerytalnego jakie przysługiwałoby mężczyźnie przechodzącemu na emeryturę w wieku 67 lat). Kobiety urodzone w 1983 roku i zarabiające średnią krajową, przechodząc na emeryturę w wieku 60 lat będą mogły liczyć na emeryturę na poziomie 1493 zł zamiast 2629 zł, którą mogłyby uzyskać, gdyby zdecydowały się na opuszczenie rynku pracy w wieku 67 lat [Otto, Bitner, Radzikowski, Wojciechowski, 2016, s. 2]. Wartości te potwierdzają trzecią hipotezę cząstkową. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż kobietom w Polsce grozi życie za środki finansowe mieszczące się w przedziale pomiędzy ustawową granicą ubóstwa wynoszącą 1053 zł a relatywną granicą ubóstwa wynoszącą 2000 zł, co wpisuje się w proces *feminizacji ubóstwa* [Blicharz, 2014].

Rozwiązanie niezbędne płci żeńskiej to przede wszystkim wydłużenie okresu aktywności zawodowej przez opóźnienie momentu przejścia na emeryturę. Z przeprowadzonych analiz wynika [Guzikowski, 2012, s. 12-15], że kobiety urodzone w 1970 roku, które zdecydowałyby się na przejście na emeryturę w wieku 67 lat mogłyby liczyć na stopę zastąpienia wyższą aż o 67%. Mężczyźni pracując dodatkowo 2 lata mogliby liczyć na wzrost stopy zastąpienia o 44% [Bukowski, Lewandowski, 2011, s. 12]. Pozostałe osoby urodzone przed 1980 rokiem mogłyby liczyć na wzrost stopy zastąpienia o około 33%, a osoby urodzone po 1980 na wzrost stopy zastąpienia w granicach 20-25% [Bukowski, Lewandowski, 2001, s. 3].

Z analizy IBS wynika, iż wyrównanie wieku emerytalnego dla obu płci do poziomu 67 lat zasililoby finanse publiczne każdego roku dodatkową kwotą szacowaną na 17-18 mld zł (według cen z 2010 roku), co jest równoznaczne z wartością 1,3% PKB. Dodatkowo budżet byłby mniej obciążony przez wypłaty świadczeń emerytalnych, które zostałyby opóźnione dzięki późniejszemu przechodzeniu na emeryturę. Ten sam raport IBS zaznacza, że po wprowadzeniu reformy podwyższenia wieku emerytalnego z 2012 roku. Polska mogła liczyć na zaoszczędzenie około 8 mld zł w 2016 roku, a 30 lat później około 80 mld zł. W chwili obecnej, Polska może uznać powyższe kwoty jako jeden z kosztów utraconych możliwości.

Negatywne skutki ekonomiczne w zakresie finansów publicznych będą mieć swój początek w spadku liczby pracujących, przez co zmniejszą się wpływy z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne, a także wpływy do Funduszu Pracy czy Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Odzwierciedlenie opisanych zmian bardzo szybko będzie zauważalne, gdyż spadek dochodów funduszy celowych wyniesie 0,66% PKB w 2020 roku. Skutki te będą się utrzymywać do 2050 roku. Drugim obszarem będą wpływy z tytułu dochodów podatkowych takich jak VAT i PIT, które w 2020 roku spadną o 0,15% PKB, żeby w 2050 roku spadek wyniósł aż 0,27% PKB. Do powyższych kosztów należy dodać obciążenie z tytułu wyrównania świadczeń emerytalnych, których wartość będzie przewyższać kwotę zagregowanych przez daną osobę składek. W 2050 roku będzie to koszt rzędu 1,04% PKB w kwocie około 39,1 mld zł przy 0,5 mld zł obecnie. Sumaryczne ujęcie kosztów pokazuje jak dużym obciążeniem finansów publicznych będą konsekwencje prezydenckiej ustawy połączonej z sytuacją demograficzną kraju [Otto, Bitner, Radzikowski, Wojciechowski, 2016, s. 6-7].

3. Obniżenie wieku przechodzenia na emeryturę a sytuacja demograficzna kraju

Specyfika problemu wieku przechodzenia na emeryturę jest ściśle zespolona z sytuacją demograficzną kraju. Demografia jest odporna na populizm, stąd przy braku działań korygujących błędnie obrany kierunku systemu emerytalnego, zrujnuje ona bezgraniczną utopię państwa dobrobytu (*welfare state*), [Zieliński, 2008]. Żaden kraj na świecie nie jest zimmunizowany na sytuację demograficzną wpływającą na wydajność systemu emerytalnego, w tym Polska. Prognozy Komisji Europejskiej mówią o zmniejszeniu się populacji Polski o około 5,6 mln ludzi do 2060 roku. Wraz z malejącą populacją Polska do 2040 roku doświadczy najszybszego wzrostu liczby osób po 65 roku życia [*The 2015 Ageing Report Economic ...*, s. 358-360]. Dodatkowo w tym samym okresie dojdzie do wydłużenia się przeciętnej oczekiwanej długości życia. Mężczyźni urodzeni w 2060 roku będą żyć średnio 11 lat dłużej niż mężczyźni urodzeni w 2010 roku. W przypadku kobiet długość życia wzrośnie o 7,8 lat [Guzikowski, 2012, s. 4-6]. W efekcie, coraz liczniejsze grono emerytów będzie musiało być finansowane przez coraz dłuższy okres trwania emerytury, ale przez coraz mniej liczną grupę osób pracujących [*Prognoza ...*, 2010].

Repartycyjny system emerytalny obciążony jest ogromnym ryzykiem systemowym właśnie ze względu na położenie demograficzne danego kraju. Ryzyko to wynika z konstrukcji systemu, w którym bieżący emeryci utrzymywani są (w części) przez osoby obecnie zatrudnione. Oprócz wpływu starzenia się społeczeństwa, należy w tym miejscu uwzględnić spotęgowanie tego procesu przez skutki prezydenckiej ustawy obniżenia wieku emerytalnego. Zgodnie z prognozami, spowoduje ona obniżenie liczby osób w wieku produkcyjnym, utrzymujących obecnych emerytów, o 4,9 mln do 2040 roku [Łaszek, Trzeciakowski, 2015, s. 3]. Jako zabezpieczenie przed taką niekorzystną sytuacją demograficzną kraju, w 2002 roku utworzono w Polsce Fundusz Rezerwy Demograficznej. Fundusz ten miał pozyskiwać środki z prywatyzacji spółek Skarbu Państwa, które miały być wykorzystywane po 2020 roku, gdy bardziej odczuwalna będzie przewaga liczebności emerytów nad osobami aktywnymi zawodowo. Niestety, już w 2010 roku rozpoczęto przekazywanie do FUS znaczących kwot pieniędzy. Z prognoz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na lata 2017-2021 wynika, że na wypłatę świadczeń emerytalnych i rentowych będzie brakować średnio 49 mld zł rocznie [Prognoza ..., 2015]. Deficyt systemu emerytalnego będzie musiał zostać pokryty ze wsparcia budżetowego, co oznacza wzrost wydatków budżetowych (niezależnie od struktury może to być „ukryta dotacja” czy też pożyczka z budżetu państwa), a w konsekwencji wzrost deficytu budżetowego, który już w 2017 roku ma wynieść 59,3 mld zł. O ile w procentach polskiego PKB jest to niespełna 2,7%, o tyle fakt, iż jest to najwyższa wartość nominalna deficytu budżetowego w historii (po 1989 roku) nie pozostanie bez znaczenia. Ekonomiczne skutki obniżenia wieku emerytalnego należy powiększyć o wzrastające kwoty deficytu budżetowego niezbędne do podtrzymania obowiązującego systemu emerytalnego już w bieżącym roku. Podwyższenie wieku emerytalnego wiązałoby się ze zdecydowanie wolniejszym spadkiem stosunku osób opłacających składki emerytalne do osób pobierających świadczenia. Wyrównanie wieku emerytalnego do 67 lat dla obydwu płci dodałoby tym skutkom dodatkowego impetu i przysłużyłoby się zarówno obywatelom jak i gospodarce. Scenariusz drastycznego obniżenia emerytur można wyłączyć z analizy, gdyż rodziłby zbyt duże koszty polityczne, dlatego sytuacja może zostać rozwiązana za pomocą trzech metod:

- a) zwiększenia podatków, które nakładane są na osoby pracujące, w efekcie czego dojdzie do zmniejszenia konsumpcji;
- b) wydłużenia tygodniowej liczby godzin pracy;
- c) podwyższenia wieku emerytalnego, co przełożyłoby się na wzrost podaży pracy [Guzikowski, 2012, s. 7].

W arsenale działań najbardziej prawdopodobny pozostaje wzrost stopy podatkowej oraz składek odprowadzanych przez aktywnych zawodowo. Wzrost podatków dla osób zatrudnionych jedynie w celu pokrycia kosztów utrzymania coraz liczniejszego grona emerytów, przy wciąż stosunkowo niskich na tle Europy placach w Polsce, może doprowadzić do emigracji kolejnych grup wysoko wykwalifikowanych pracowników. Konieczność podwyżki podatków, przy braku zmian strukturalnych systemu emerytalnego, wydaje się być działaniem nieuchronnym. Wynikać ona będzie przede wszystkim ze wzrostu wartości współczynnika obciążenia systemo-

wego. Wedle badań, współczynnik ten wzrośnie z poziomu 0,40 w 2020 roku do 0,50 w 2040 roku. Estymowany przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych poziom współczynnika obciążenia systemowego w 2060 roku waha się od około 0,68 do 0,85 [Progniza ..., 2010] co potwierdza wcześniejszy wywód. Spowodowane to będzie wpływem starzejącej się kohorty demograficznej, która dzięki postępowi medycyny będzie pobierać świadczenia emerytalne przez dłuższy okres niż obecnie. W przypadku braku cofnięcia reformy z 2016 roku oraz uwzględniając, iż efektywny wiek opuszczenia rynku pracy wynosi kolejno 57,5 oraz 61,4 lat, statystyczna Polka spędzi na emeryturze aż 27 lat, podczas gdy przeciętny mężczyzna 19 lat [An Agenda ..., s. 36]. W tym miejscu należy poruszyć kwestię przyszłej wydolności systemu emerytalnego, która może służyć jako miara efektywności działania systemu emerytalnego [Progniza ..., 2010]. Reformy wprowadzone w 2012 roku miały spowodować, iż system emerytalny będzie efektywny w około 55 do 107% w 2060 roku, w stosunku do wartości wyjściowej na maksymalnym poziomie 52% [Progniza ..., 2010, s. 32]. Oznaczało to, że wraz ze zmianami, niezależnie od charakteru i rozmiaru przemian gospodarczych kraju, sytuacja systemu emerytalnego miała szansę nie pogorszyć się do 2060 roku. Warto jednak zauważyć, że w wykonanej analizie był to wariant pesymistyczny. W pozostałych dwóch wariantach szacowano, iż efektywność systemu emerytalnego (rozumianego holistycznie) ulegnie znaczącej poprawie. Jedną z możliwości ratunku bieżącej sytuacji byłby również skokowy wzrost produktywności wynikający z wprowadzenia tzw. technologicznej osobliwości (*Singularity*) czego przykładem byłoby np. stworzenie sztucznej inteligencji (*Artificial intelligence*) [Różanowski, 2007, s. 109-135]. Taka *technologiczna osobliwość* byłaby w stanie, za pomocą stale rosnącej mocy obliczeniowej komputerów, utworzyć strukturę posiadającą samoświadomość, która umożliwiłaby rozwiązanie problemów, z którymi człowiek obecnie nie jest w stanie sobie poradzić [Szymański, 2015, s. 189-199]. Naukowcy oraz praktycy rynkowi wciąż pracują nad stworzeniem takiej konstrukcji, dlatego tę strategię ratunkową można traktować *sensu largo* jako opcję poszerzenia projektu (*The option to expand*), rozumianą w finansach korporacyjnych, jako możliwość podjęcia nowego projektu, jeśli nadarzy się taka okazja [Damodaran, 2007, s. 1362-1370].

4. Obniżenie wieku przechodzenia na emeryturę a wycena ryzyka niewypłacalności kraju

Jak bardzo ryzykowne są decyzje dotyczące finansów państwa widać po stopach dochodowości dziesięcioletnich obligacji skarbowych Polski i Węgier, na wykresach których doszło do rzadko spotykanej anomalii⁷. Chodzi bowiem o sytuację, gdy dziesięcioletnie obligacje węgierskie mają niższą stopę dochodowości niż ich polski odpowiednik. W sytuacji, gdy dług publiczny Węgier w relacji do węgierskiego PKB

⁷ Stopa dochodowości obligacji skarbowych Węgier i Polski, <https://www.investing.com/rates-bonds/hungary-10-year-bond-yield-streaming-chart> [data wejścia: 24.01.2017].

wynosi 75,3%, a w Polsce wskaźnik ten jest na poziomie 51,3%, a także w kontekście niższego o dwa stopnie od polskiego ratingu kredytowego Węgier (ratingi według S&P: Węgry BBB-, Polska BBB+)⁸, jasno widać rynkową wycenę ryzyka fiskalnego i politycznego w notowaniach papierów dłużnych⁹. Polska stała się krajem o większym ryzyku niewypłacalności (rozumianym tutaj jako *default* obligacji skarbowych), co przekłada się na wzrost kosztu zaciągania długu przez emisję papierów dłużnych. Oczywiście wpływ na to ma również model systemu emerytalnego [Kao, Authers, 2016]. Zakładając koincydencję i realizację prognoz w kluczowych obszarach (tj. wzrastający koszt utrzymania zadłużenia, brak zmian w systemie emerytalnym w postaci drastycznego podniesienia wieku emerytalnego oraz starzenie się społeczeństwa), deficyt budżetowy może przekroczyć dopuszczalny poziom, a Polska może stać się krajem z ograniczoną wypłacalnością, któremu w długim terminie grozić będzie niewypłacalność. W odniesieniu do bieżącej wyceny stopy dochodowości obligacji państwowych warto przytoczyć wnioski z najnowszej broszury tematycznej Komisji Europejskiej [*Sustainability*, 2016, s. 1-11], według której zakładając przestrzeganie reguł Paktu Stabilności i Wzrostu (*Stability and Growth Pact – SGP*), już w 2027 roku znacząca większość państw członkowskich Unii Europejskiej będzie mieć o wiele niższy współczynnik zadłużenia do PKB niż państwa, które nie wprowadzą żadnych reform w polityce fiskalnej. Z przedstawionych prognoz wynika, iż w scenariuszu braku przestrzegania wytycznych Komisji Europejskiej dotyczących SGP, współczynnik długu publicznego brutto Polski będzie wciąż rosł aż do poziomu 62,5% PKB w 2026 roku, w stosunku do wartości 53,5% w 2017 roku. Wyniki uzyskane z analizy scenariuszowej są jeszcze bardziej negatywne, gdyż wskazują przedział współczynnika zadłużenia od 63 do 66% [*Fiscal Sustainability*, 2015, s. 141-142]. Gdyby te prognozy okazały się w przyszłości prawdziwymi wartościami, zrodziłoby to gigantyczne i negatywne skutki dla kraju. Koszt emitowanych przez Skarb Państwa papierów dłużnych drastycznie wzrósłby z tytułu wzrostu ryzyka niewypłacalności (*default*), przez co powiększyłby się deficyt budżetowy, który i tak już będzie wysoki przez programy socjalne oraz konstrukcję systemu emerytalnego. Dodając do tego fakt, iż wraz ze starzejącym się społeczeństwem rosną wydatki na zdrowie [Townsend, 2016, s. 4], należy uwzględnić kolejny znaczący wzrost kosztów działania państwa, przy jeszcze niewielkich (w stosunku do wartości oczekiwanych) wpływach z realizowanych pomysłów na wzrost wpływów budżetowych (np. z tytułu podatku bankowego czy podatku handlowego). Taki stan finansów państwa ograniczałby możliwości znalezienia źródeł finansowania za akceptowalną wewnętrzną stopę zwrotu.

⁸ Rating kredytowy Polski: <http://www.tradingeconomics.com/poland/rating>, dostęp na 24 stycznia 2017 r.; Rating kredytowy Węgier: <http://www.tradingeconomics.com/hungary/rating> [data wejścia: 24.01.2017].

⁹ Wskaźniki gospodarcze Polski: <http://www.tradingeconomics.com/poland/indicators>, dostęp na 24 stycznia 2017 r.; Wskaźniki gospodarcze Węgier: <http://www.tradingeconomics.com/hungary/indicators> [data wejścia: 24.01.2017].

5. Podsumowanie

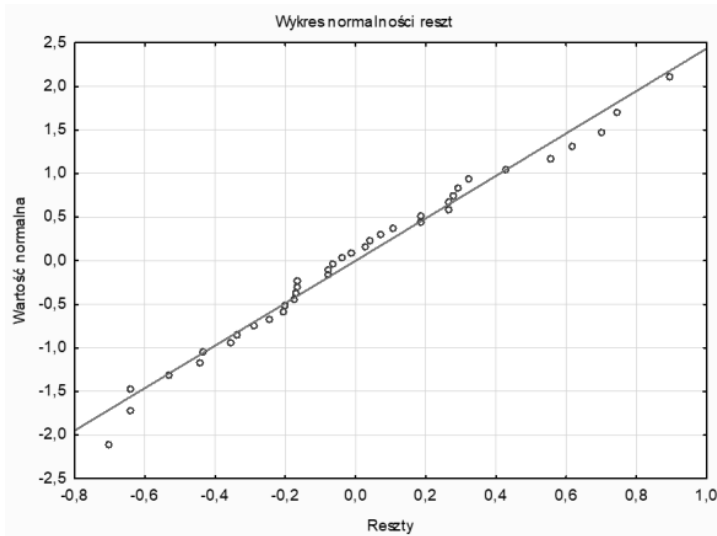
Polacy, wraz z wybranym rządem na czele, zostali przyłapani *in flagranti* na ignorowaniu doświadczeń pozostałych państw Unii Europejskiej czy należących do OECD, które stawiały czoła podobnym problemom odziedziczonym z tytułu reparycyjnego systemu emerytalnego. Większość krajów zdążyła zauważyć, że nadszedł czas na daleko idące zmiany. Czesi [Poteraj, 2009, s. 254-255], oprócz stopniowego podwyższania wieku emerytalnego dla obywateli w pełni okresu produkcyjnego, wprowadzili przepisy mówiące o tym, że obywatele urodzeni w 2013 roku będą mogli przejść na emeryturę w wieku 72 lat [Guzikowski, 2012]. Być może jest to metoda dokonania zmian strukturalnych, które zdecydowanie łatwiej przeprowadzić jeśli dotyczą grup społecznych, które nie mogą się jeszcze wypowiedzieć. Czy takie podejście rozwiązuje problem? Wydaje się, że nie, gdyż za 72 lata oczekiwana długość życia obywateli będzie w innym miejscu niż obecnie. Rozwiązaniem optymalnym byłoby ustalanie co pewien stały okres podnoszenia wieku emerytalnego względem bieżących statystyk żywotności obywateli i kondycji państwa. Im młodszy obywatel, tym większe zmiany dotyczące przechodzenia na emeryturę powinny go obejmować.

Celem artykułu było przedstawienie argumentacji niezbędnej do przyjęcia lub odrzucenia hipotezy badawczej, iż reforma obniżająca wiek przechodzenia na emeryturę będzie mieć negatywne skutki ekonomiczne (uwzględniając bieżącą sytuację demograficzno-gospodarczą kraju). Z zebranych w toku badań materiałów, wykonanych analiz, a także z uzyskanych analiz obcych wynika, iż obniżenie wieku emerytalnego doprowadzi do negatywnych skutków ekonomicznych dla państwa i obywateli. W toku analiz wykazano poprawność wszystkich hipotez cząstkowych. Nie wykazano pozytywnych aspektów obniżenia wieku emerytalnego, gdyż doprowadzi ono przede wszystkim do negatywnych zmian na rynku pracy, w konsekwencji których rozpoczynający życie zawodowe będą mieć relatywnie trudniejszą sytuację, aby znaleźć pracę. Wpływ zmian z rynku pracy odbije się negatywnie na realnym PKB.

Należy zaakceptować fakt, iż niegdyś przyjęte systemy mogą tracić swoją skuteczność i powinny być zastąpione przez rentowne i efektywne systemy, uwzględniające dotychczasowe doświadczenia i nową wiedzę. W skali całego świata nie ma jednego i uniwersalnego systemu emerytalnego, który swoją konstrukcją wyprzedzałby niezawodnością systemy stosowane w innych krajach. Wszystkie systemy łączy jednak jeden wspólny element. Jest nim konieczność podwyższania wieku przechodzenia na emeryturę, które może pomóc uniknąć negatywnych skutków ekonomicznych z tytułu zachodzących zmian demograficznych. Autor artykułu uważa, że przedstawione argumenty, zawierające wyniki analiz, w tym tych wykonanych samodzielnie, nie dają podstaw ku temu, aby można było odrzucić hipotezę badawczą.

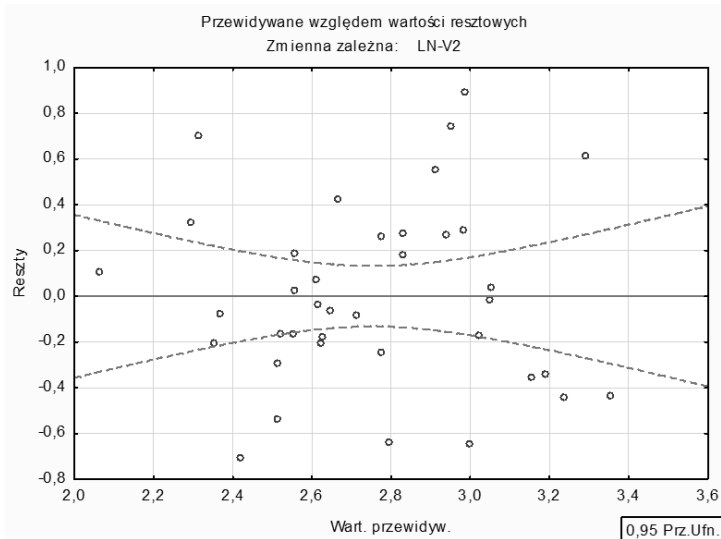
Wykresy do analiza statystycznej

WYKRES 3.

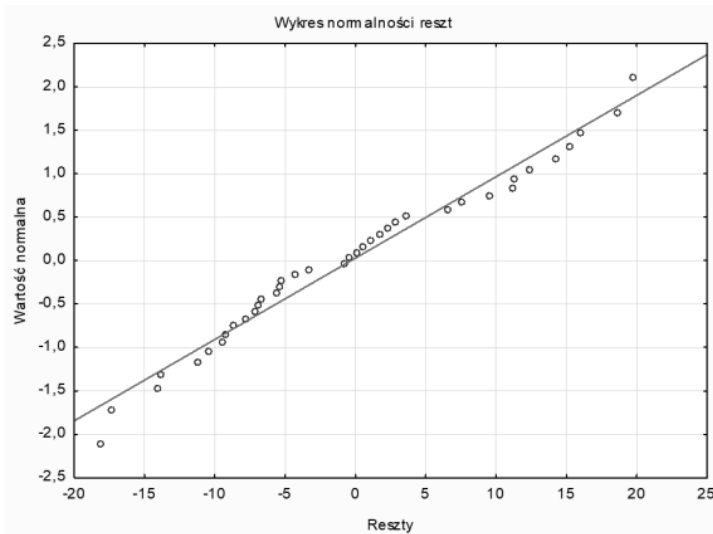
Źródło: opracowanie własne.

WYKRES 4.

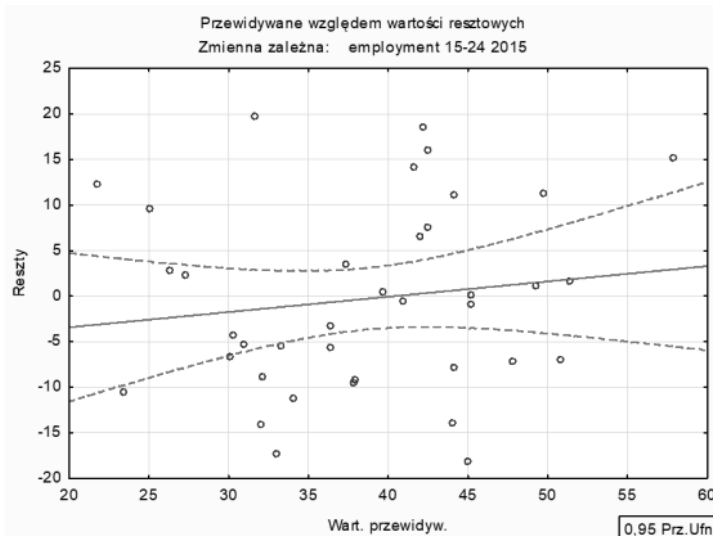
Źródło: opracowanie własne.

WYKRES 5.

Źródło: opracowanie własne.

WYKRES 6.

Źródło: opracowanie własne.

Literatura

- An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions*, 2012, "White Paper" European Commission, Brussels.
- Blicharz J., 2014, *Kilka uwag na temat ubóstwa wśród kobiet w Polsce*, [w:] *Ubóstwo w Polsce*, J. Blicharz, L. Klat-Wertelecka, E. Rutkowska-Tomaszewska (red.), Wrocław.
- Bukowski M., Lewandowski P., 2011, *Czy należy się bać podniesienia wieku emerytalnego?*, „IBS Policy Paper”, nr 1.
- Chłoń-Domińczak A., Strawiński P., 2013, *Wchodzenie osób młodych na rynek pracy w Polsce*, [w:] *EKONOMIA DLA PRZYSZŁOŚCI: Odkrywać naturę i przyczyny zjawisk gospodarczych*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Damodaran A., 2007, *Finanse korporacyjne, Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Helion.
- Dezaktywizacja osób w wieku okołoemerytalnym*, 2008, „Raport z badań”, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- European Commission, 2016, *Fiscal Sustainability Report 2015*, "Institutional paper".
- Guzikowski M., 2012, *Dlaczego musimy podwyższyć ustawowy wiek emerytalny?*, „Analiza Forum Obywatelskiego Rozwoju”, nr 6.
- Guzikowski M., 2012, *Jak podwyższyć wiek emerytalny? [„Czeski patent”, cz. 2]*, „Komunikat Forum Obywatelskiego Rozwoju”, nr 20.
- Guzikowski M., FOR: *W Polsce zbyt wolno podnoszony jest wiek emerytalny*, Rozmowę przeprowadził Nędzyński Krzysztof, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/for-w-polsce-zbyt-wolno-podnoszony-jest-wiek-emerytalny>
- Kao J., Authers J., 2016, *Pensions and bonds: the problem explained. Bond mathematics and the scale of pension deficits*, Financial Times, 23 sierpnia 2016 r., <https://ig.ft.com/sites/pensions-interestrates-explainer>
- Kobiety i mężczyźni na rynku pracy*, 2016, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5821/1/6/1/kobiety_i_mezczyzni_2016.pdf
- Łaszek A., Trzeciakowski R., 2015, *Przywrócenie poprzedniego wieku emerytalnego będzie wypychać młodych Polaków na emigrację*, „Komunikat Forum Obywatelskiego Rozwoju”, Warszawa.
- Michalska K., 2012, *Młodzi emeryci zabierają pracę młodym*, „Analiza Forum Obywatelskiego Rozwoju”, nr 7.
- Nagel W., 2012, *Wiek emerytalny w problematyce dokończenia reformy emerytalnej. Dlaczego Polacy powinni dłużej pracować?*, „Forum Obywatelskiego Rozwoju”, Warszawa 7 marca 2012 r.
- Opinie o obniżeniu wieku emerytalnego*, 2016, „Komunikat z badań CBOS”, nr 140.
- Otto W., Bitner M., Radzikowski M., Wojciechowski W., 2016, *Obniżenie wieku emerytalnego – ocena skutków regulacji wprowadzenia w życie prezydenckiego projektu ustawy*, Publikacja Towarzystwa Ekonomistów Polskich.
- Poteraj J., 2009, *Systemy emerytalne w Europie – Czechy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 14.

- Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do 2060 r.*, 2010, Zakład Ubezpieczeń Społecznych – Departament Statystyki, Warszawa.
- Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na lata 2017-2021*, 2015, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Departament Statystyki i Prognoz Aktuarialnych, Warszawa.
- Rating kredytowy Polski: <http://www.tradingeconomics.com/poland/rating> [data wejścia: 24.01.2017].
- Rating kredytowy Węgier: <http://www.tradingeconomics.com/hungary/rating> [data wejścia: 24.01.2017].
- Ruzik-Sierdzińska A., 2016, *O zmianach wieku emerytalnego w Polsce*, „Analiza Instytutu Obywatelskiego”.
- Różanowski K., 2007, *Sztuczna inteligencja: rozwój, szanse i zagrożenia*, Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki, nr 2.
- Samoń D., 2012, *Czesi idą pod prąd i budują filar kapitałowy* [„Czeski patent”, cz. 1], „Komunikat Forum Obywatelskiego Rozwoju”, nr 19.
- Stopa dochodowości obligacji skarbowych Węgier i Polski*, 2016, <https://www.investing.com/rates-bonds/hungary-10-year-bond-yield-streaming-chart> [data wejścia: 24.01.2017].
- Sustainability of Public Finances*, “European Semester Thematic Factsheet”, European Commission.
- Szymański K., 2015, „Kwintesencja” transhumanizmu, „Kultura i Wartości”, nr 13.
- The 2015 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060)*, 2015, “European Economy”, nr 3.
- Townsend M., 2016, *The Impact of an Ageing Population on End of Life Care Costs, Personal Social Services Research Unit*, London School of Economics and Political Science, paper 2912, March 2016.
- Wiek emerytalny a ochrona przed zwolnieniem*, <http://www.infor.pl/prawo/emerytura/emerytura-powszechna/686536,Wiek-przedemerytalny-a-ochrona-przed-zwolnieniem.html>
- Wojciechowski W., 2012, *Opinia: Podwyższenie wieku emerytalnego w Polsce to szansa na szybszy rozwój polskiej gospodarki, wyższe emerytury i niższe bezrobocie osób młodych*, „Forum Obywatelskiego Rozwoju”, Warszawa.
- Wskaźniki gospodarcze Polski: <http://www.tradingeconomics.com/poland/indicators> [data wejścia: 24.01.2017].
- Wskaźniki gospodarcze Węgier: <http://www.tradingeconomics.com/hungary/indicators> [data wejścia: 24.01.2017].